

Folklorno besedilo o kolektivnem maščevanju vaščanov nad volkom na Trnovem ob Soči: analiza štirih variant in vloga hišnih imen pri prenosu izročila

Članek obravnava štiri različice folklornega besedila iz vasi Trnovo ob Soči o kolektivnem maščevanju domačinov nad volkom, ki je napadel njihove ovce; tri besedila so v verzih, eno v prozi. V verzih različicah so vaščani poimenovani s konkretnimi hišnimi imeni, kar je pripomoglo k uspešni transmisiji izročila iz generacije v generacijo. Primerjalno so podane žanrsko-vsebinske, slogovne in jezikovne značilnosti vseh štirih narečnih variant besedila. Receptijo besedil nakazuje žanr zabavljice oz. povedke ter odgovori vprašanih informatorjev. Izpostavljeno je tudi terminološko vprašanje poimenovanja specifičnega podžanra zabavljice, v katerem se nizajo hišna imena. Volkovi so bili v 19. stoletju sistematično iztrebljeni in so do sredine 20. stoletja v Zgornjem Posočju povsem izginili, v zadnjih letih pa so se ponovno pojavili. To aktualizira stara folklorna besedila in motivira nastajanje novih.

Ključne besede: zbadljivke, ljudsko izročilo, volk, hišna imena, živalska folklor, slovenska narečja, Posočje

A Folklore Text about Villagers' Collective Revenge against a Wolf at Trnovo ob Soči: An Analysis of Four Variants and the Role of House Names in the Transmission of Tradition

The article deals with four versions of a folklore text from the village of Trnovo ob Soči about the locals' collective revenge against a wolf that attacked their sheep. Three texts are in verse (mocking/stinging rhymes) and one in prose (a legend). In the verse versions, the villagers are referred to by house names that still exist in the village. This feature has helped to improve the transmission of the text from one generation to the next. The genre-content, stylistic and linguistic features of all four dialect versions of the text are presented. The reception of the texts is indicated by the genre (mocking/stinging rhymes or legend), and by the answers of the informants interviewed. The terminological question of naming this particular folklore (sub) genre by listing house names is also raised. Wolves were systematically exterminated in the 19th century and had completely disappeared in the region of the upper Soča River Valley by the mid-20th century, but have reappeared in recent years. This keeps old folklore texts up to date and motivates the creating of new ones.

Keywords: stinging/mockng texts, oral tradition, wolf, house names, zoo-folklore, dialects, Posočje

Uvod z metodološkim okvirjem

V folklornem izročilu Zgornjega Posočja v severozahodnem delu Slovenije je volk glavni ali stranski lik mnogih folklornih besedil od pravljič in povedk (gl. npr. v

Dolenc 1992: 221–2; Ivančič Kutin 2022: 28–9, 34–5, 46–7);¹ najdemo ga v pregovorih, rekih, primerah in drugih ekspresivnih zvezah npr. *volk menja dlako, ne narave pa ne; biti volk v ovčjem kožuhi; jesti kot volk*.² Lahko pa je del povsem nevtralnega narečnega besedišča ali besednih zvez. V bovškem govoru je npr. pridevnik *volkat* (biti tak kot volk) nevtralna beseda za *požrešen*, v ekspresivnem kontekstu pa pomeni *pohlepen*. Zanimiva je tudi bovška narečna »medicinska« besedna zveza *dobiti volka v rit* (dobiti srbeč občutek v danko po sedenju na mrzlem) (Ivančič Kutin 2007: 105). Folklorna besedila o živalih so danes deležna vse večje pozornosti, predvsem z vidika razmerij človek : žival in žival : žival, hkrati se razvija nova specializirana smer folkloristike–zoofolkloristika (pregledno o tem Golež Kaučič 2023).

Prispevek primerjalno obravnava štiri variante folklornega besedila (V1–V4), ki govorijo o tem, kako so se prebivalci vasi Trnovo ob Soči v severozahodnem delu Slovenije (Posočje) s kolektivno maščevalno akcijo znebili volka, ki je napadal ovce, v eni varianti celo ljudi. Tri variante so rokopisne, ena pa je bila objavljena (gl. v seznam virov z metapodatki). Tri besedila (V1, V2 in V4) so v verzificirani formi, žanrsko jih lahko uvrstimo med zabavljice, prozno varianto (V3) pa med povedke. Prve tri variante so bile zapisane med letoma 1950 in 1978, najmlajša, četrta pa avgusta 2023 v času pripravljanja tukajšnjega prispevka. Med prebivalci Trnovega ob Soči je bila izvedena sondažna terenska raziskava z namenom preverjanja, ali je obravnavana zgodba še navzoča in poznana med ljudmi. Izkazalo se je, da marsikateri domačin pozna verzificirano in/ali prozno varianto ter da je proces ustnega prenosa še vedno živahen; starejša generacija namreč zgodbo pripoveduje ali recitira svojim otrokom, nečakom, vnukom, pa tudi obiskovalcem (turistom) ter učencem osnovne šole Kobarid.³

Metapodatkovni ter žanrsko-vsebinski folkloristični, jezikoslovni in strukturnoslovni (literarnoteoretski) vidik pričujoče obravnave sloni na analizi razpoložljivih ljubiteljskih terenskih zapisov, ki so bili dokumentorani med prebivalci Trnovega (celotna besedila gl. v razdelku Gradivo). Pri V1, V2 in V3 gre za grafične zapise,⁴ podlaga za V4 pa je zvočni posnetek. Vsa besedila so bila zapisana na Trnovem ob Soči in imajo navedeno ime zapisovalca, dve pa tudi ime informatorja.⁵

¹ Prav tako tudi v sosednji Reziji, kjer je volk stalen junak v znamenitih rezijanskih živalskih pravljicah (gl. Matičetov 1973).

² Gl. tudi spletno bazo slovenskih pregovorov Clarin, SV7.

³ Za zvočni zapis in druge koristne podatke se zahvaljujem Luciji Šturm: v vasi je našla tri informatorke, ki so znale besedilo. Verzificirano obliko je z dovoljenjem informatorke lahko zvočno posnela, prepis je vključen v gradivo (glej V4). Informatorka tega besedila, Martina Fon Leban, pove, da »pesmico« poznajo vsi njeni otroci, vnuki in nečaki pa tudi mnogi drugi učenci iz OŠ Kobarid. Lucija Šturm je našla tudi prozno varianto. Ta je enaka V3, saj jo je pripovedovala informatorka Klara Fon, to je ista oseba, kot je zapisala besedilo leta 1977/78 za šolsko domačo nalogo in s tem za znameniti dijaški arhiv profesorja Janeza Dolenca (več o tem arhivu gl. Ivančič Kutin 2020). Tudi ta informatorka zgodbo pripoveduje svojim vnukom, pogosto pa tudi gostom v svojem kampu.

⁴ Zapisali so jih ljubitelji, ki niso imeli filološkega znanja o zapisovanju narečnih glasov. Več o teh zapisih gl. v razdelku Gradivo in njegov zapis.

⁵ V1 in V3 sta zapisali domačinki, (Perkon Kofol 2012: 151); v grafičnem zapisu nedomačina je večja možnost napačnega zapisa zaradi nerazumevanja dialekta.

Volk v Posočju

Prve tri variante so bile zapisane v času, ko volkov v Posočju že dolgo ni bilo več. Franc Šuligoj k svojemu zapisu (V2) doda pripis »*zapisano po ljudski izmišljotini*«. Preživetje mnogih domačinov v gorskem okolju Zgornjega Posočja je bilo do druge polovice 20. stoletja odvisno zgolj od reje drobnice (Miklavčič Brezigar 1996); iz teh krajev tudi prihajata dve avtohtoni pasmi: bovška ovca in drežniška koza (Bojkovski et. al. 2014: 38–41, 53–6). Ljudem je sobivanje z volkom predstavljalo konkurenco in nadlogo, saj so napadi na drobnico povzročali veliko gospodarsko škodo. Toda po znanih in dokumentiranih podatkih za Evropo prstoživeči, zdravi volkovi ne pomenijo grožnje za človeka. V Sloveniji v zadnjih 100 letih ni znan noben primer napada volka na človeka.⁶ Eno od obravnavanih besedil pa trdi prav to (... *Pripomnil je Spalada, da volk ljudi napada* gl. V2), medtem ko preostale variante govorijo o napadih volka na ovce.

Za folklorne pripovedi, tako pravlјice kot povedke, je značilno, da odražajo odsev časa, v katerem so nastale (Kropej 1995). Zato ne bi bilo presenetljivo, če bi zgodba nastala v obdobju, ko so na območju Zgornjega Posočja še živeli volkovi. Te so v 19. in 20. stoletju sistematično iztrebljali, zaradi česar je populacija te zveri izginila s celotnega centralnega in severnega dela Evrope; v slovenskem prostoru volk ni nikoli povsem izumrl, v majhnem številu se je ohranil v prostranih gozdovih notranjske in kočevske regije, torej je daleč od Posočja.⁷

Žanr in recepcija zgodbe

Po principih nastajanja in prenosa slovstvene folklore je besedilo bržkone spesnil posameznik, nato je s folklorizacijo pridobilo različice v vezani besedi ter v proznih pripovedih (gl. tudi Stanonik 1999: 46). Seveda je pri folklorizaciji možna tudi obratna pot, od pripovedi do njene verzifikacije.

Pomembna značilnost verzificiranih variant je, da jih žanrsko uvrstimo med zabavlјice: to je navadno krajša pesem, ki na posmehljiv, zbadljiv način prikazuje določene osebe ali probleme (SSKJ2). Njihov skupni imenovalec je, da se v njih nizajo konkretna hišna imena oz. gospodarjev, poimenovanih po hišnem imenu. Primeri zabavlјic s to značilnostjo (toda z drugo zgodbo) so v Posočju dokumentirani v krajih Srpenica, Čezsoča, Bovec in Soča, kjer pa so se ohranila tudi imena avtorjev besedil (gl. v Komac 1995: 100–1, 140, 144, 145, 152–4 idr.);⁸ podobna besedila so znana tudi v drugih slovesnikih krajih, npr. na Grosupeljskem (gl. v Samec 2014: 32, 58, 74, 94, 268, 318). Ta posebna zvrst folklornega pesništva je, kot ugotavlja Hubret Bergmann, dokumentirana od konca 19. stoletja v različnih jezikih (zgodovinske) Avstrije (tudi v slovenščini), zanjo pa obstajajo različna poimenovanja, kot so *sošedska rima*, *vaška*, *mestna* ali *hišna litanija* (Bergmann, 2016). V realnosti obstoječa imena, ki se pojavljajo v verzificiranih variantah, se navezujejo stvarnost, resnične danosti, in s tem povečujejo verjetnost zgodbe.

⁶ SV 1 https://www.volkovi.si/?page_id=41

⁷ SV 1: https://www.volkovi.si/?page_id=33

⁸ Avtorji teh besedil so živeli konec 19. in prvi polovici 20. stoletja.

Prozna oblika je v žanru povedke, katere performativen element je verovanje, zato je lahko razumljena kot bolj ali manj potencialno dejstvo (Ellis 2003: 5–6).⁹

Vsem štirim besedilom je skupno, da se vaščani lotijo kolektivnega pregona (one-mogočenja) volka. Izživljanje nad ujetim (živim/mrtvim) volkom je neusmiljeno, brutalno. Verzificirane variante detajlno opišejo lov in uboj volka, nato kuhanje in delitev plena, pri čemer pri vsakem posamičnem koraku oz. dejanju sodeluje drug vaščan, ki je poimenovan s hišnim imenom. V prozni varianti (V3) niso izpostavljeni konkretni posamezniki, pač pa vas kot celoten kolektiv, skupina. Za verzificirane variante je značilen humoren, duhovit ton, kot je to značilno za slog šaljive zabavljalice.¹⁰

V1: *Ščiern ga je (volka) loviu tu cvirn* (Šern je lovil volka v nit); *Fronc je dau lonc Kolar pa palantar* (Fronc je dal lonec, Kolar pa kuhalnico); V2: *Nato je prišu Rusc, uka zaviu je u ustari gusc* (Nato je prišel Gusc, volka zavil je v staro kombinežo); *kuožo je kupu Pstinar, dau za njo je en goldinar* (kožo je kupil Pstinar, dal za njo je en goldinar). V4: *Tamažin je uzieu an kuos tu bærtəšin, Rusc ga je uzieu tu gusc* (Tomažin je vzel en kos v predpasnik, Rusc ga je dal v kombinežo).

Zaradi eksplicitno norčavih verzov je med pripovedovalci in naslovniki vsebina dojeta kot šaljiva, zabavna, izmišljena.¹¹

Prozna varianta ni tako lahkotna. Ker je v žanru povedke, torej je zgodba (potencialno) resnična, je bilo pričakovati, da besedilo z brutalno vsebino v današnjem času vzbuja nelagodje, srh: ujetega volka grozljivo mučijo – vlečejo ga zvezanega v vrvi, mu odrejo kožo pri živem telesu, mu odsekajo noge pri kolenu, nato ga poženejo v gozd, drugim volkovom v poduk. Toda pri terenskem preverjanju recepcije se izkaže, da je občutenje besedila izrazito subjektivno, nekaterim se volk smili in se jim zdi zgodba skrajno okrutna, spet drugi so ponosni, kako so predniki ugnali požrešnega in hudega volka. Vprašani dojemajo besedilo kot izmišljeno »pravljico«.

Slog

Verzificirane variante imajo preprosto dramsko zgradbo (uvod, jedro, zaključek), k čemur nakazujejo tudi kitice. V2 je zapisal ljubiteljski pesnik, ki je besedilo členil v kitice po logiki vsebine, zato je ta varianta strukturno nekoliko bolj dodelana.

Struktura posameznega verza je enostavna in se ponavlja skozi celotno besedilo. V V1 so večinoma enostavčni verzi. Vsaka vrstica se začne s hišnim imenom, na katerega se rima zadnja beseda v tem verzu: *Mohoru ga je znoru / Tomažu ga je stražu*. V V2 je najdemo dve različni strukturi verza. Poleg omenjene enostavčne kot v V1, V2 vsebuje

⁹ Glede definicije, da žanr povedke izraža verovanje, si raziskovalci niso povsem enotni (podrobno gl. v Mencej 2017: 60–1).

¹⁰ Ljubiteljski zapisi so nekoliko popravljeni, da ustrezajo poenostavljenemu stokovnem zapisu, ki predvideva čimvečjo stopnjo ohranitve narečnih značilnosti (koncept gl. v Smole 2022/23: 2).

¹¹ Iz odgovorov v terenskem poizvedovanju.

tudi dvostavčne verze, pri čemer se rimata besedi na koncu vsakega stavka: *Zakričal je Pulinu, da uk je že poginu*. Kljub podobni verzni strukturi in enakih imenih, ki se pojavljajo v obeh variantah, verzi niso povsem identični npr. V1: *Knezu ga je spezu*, V2: *Knezu ga je zvezu*. Pravzaprav sta v vseh treh verzificiranih variantah zgolj dva verza povsem enaka: *Trambaŭ ga je zklaŭ* in *Mežnarc je kri loviŭ tu štarc*.

Najbolj izpostavljen slogovni element v verzificiranih besedilih je nizanje hišnih imen in z rimami, pripetimi na ta imena, in s tem ustvarjanje zgodbe v verzih. V V1, ki obsega 23 verzov, je omenjenih 20 hišnih imen; V2 ima 35 verzov in 33 hišnih imen. V teh dveh variantah se pojavi 17 enakih hišnih imen. V V1 so tri hišna imena, ki jih v V2 ni, v V2 pa 16 takih, ki jih ni V1. V najmlajšem zapisu iz leta 2023 (V4) je ohranjenih 16 hišnih, tudi 2, ki ju ne najdemo v starejših variantah; 7 imen iz te različice je V1 in V2, duge pa so bodisi v V1 ali v V2. V vseh treh variantah skupaj torej najdemo 38 različnih hišnih imen, kar obsega bolj ali manj celotno vas (hišna imena so v gradivu natisnjena krepko).¹²

Vsakemu protagonistu pripada po en verz, izjemoma dva. Opravilo/dejanje, ki ga izvrši posamezni protagonist, je izbrano tako, da se rima na njegovo hišno ime. Najmlajša varianta je torej po številu verzov in posledični omembi hišnih imen od vseh najskromnejša, kar kljub navzočnosti in poznavanju besedila med domačini kaže na tendenco njegovega pozabljanja.

Če sklepamo iz V1, so informatorji svoje lastno hišno ime izpustili¹³ – kar je tipično za zabavljico, ki je naslovljena na »Drugega«. Nasprotno pa informatorka V4 vključi tudi svoje hišno ime (*Kranjc*).

Poleg rime slogovnih sredstev v verzificiranih ni veliko; najti je mogoče le nekaj okrasnih pridevnikov, premi govor in nekaj besednih iger, ki izhajajo iz pomena posameznega imena npr. ime *Godc* > *Godc je zagodel* (zaigral), *Kuhlala* > pri *Kuhalovih so ga skuhal*.

Tudi struktura prozne variante ima fabulativni lok z dramsko zgradbo zgodbe, drugih posebnih slogovnih sredstev pa ni veliko: nekaj mnogovezja (ki je lahko rezultat pripovednega sloga), nekaj pridevnikov ter ena ponovitev (geminacija) za ponazoritev dolgotrajnega dejanja (*je letel in letel*); dvakrat je nakazano stopnjevanje napetosti s figurativno zvezo *ni bilo dolgo/ni bilo treba dolgo čakati*. Premega govora ni. Toda pri proznem besedilu je treba upoštevati (svobodo) zapisovalca, saj ne vemo, kakšna je bila metoda njegovega zapisa: dobesedno iz ust informatorja, zapis/obnova zgodbe po spominu.

¹² Pri preverjanju hišnih imen na terenu sem ugotovila, da manjkata najmanj dve. Nekaterih hiš danes ni več, npr. pri Vacu [Wac]. Eno ime, ki se pojavi v V2 (Urbanic), vprašanim informatorjem ni znano. Predvidevali so, da je mogoče zapisovalec napačno slišal hišno ime Brginc (kar je možno, saj zapisovalec V2 ni bil domačin in je morda napak slišal).

¹³ V V1 ni hišnega imena, ki mu pripada informatorka.

Vloga hišnih imen pri prenosu besedila iz generacije v generacijo

Ritem in rima pripomorejo k zapomnljivosti besedila. A v tukaj obravnavanih besedilih je morda še pomembnejši dejavnik prenosa to, da so prebivalci (protagonisti), ki nastopajo v besedilu, poimenovani s svojimi resničnimi hišnimi imeni. Hišna imena se nanašajo na celotno družino, ki živi na neki domačiji (lahko tudi v več stanovanjskih enotah/hišah) in se prenašajo iz roda v rod. Če družina zapusti hišo in se v njej naseli nova, staro hišno ime praviloma ostane. Ta imena so že od nekdaj pomembna za razpoznavanje hiš in ljudi na vasi, označujejo najmanjšo naselitveno enoto, to je posest ali bivanjski prostor.¹⁴ Poimenovalne motivacije hišnih imen lahko izhajajo iz osebnih lastnih imen, priimkov, lokacije domačije, lastnih geografskih imen, ki niso vezana na lokacijo, poklica ali statusa gospodarja, funkcije stavbe, povezave z rastlinami ali živalmi (Klinar et al. 2012: 52–3; Škofic 2021). Konkretnega člana družine, ki pripada istemu hišnemu imenu, se v Posočju razlikuje tako, da njegovemu krstnemu (lastnemu) imenu dodan svojilni pridevnik hišnega imena (npr. *Zep/pri Zepu* – hišno ime; Franci Zepov/Mica Zepova); če je brez krstnega imena, gre za gospodarja oz. gospodinjo te hiše (Ivančič Kutin 2022: 340). Če je pod okriljem istega hišnega imena več generacij, je v obsoških narečnih govorih hišnemu imenu dodan pridevnik *ta stari*, *ta mladi* ali *ta mali*. Hišna imena imajo torej za razliko od drugih osebnih in zemljepisnih imen poudarjeno identifikacijsko funkcijo (Klinar et al. 2012: 47). Njihova omemba v obravnavanih besedilih se zato neposredno tiče tudi (daljnih) potomcev, ki so podedovali hišno ime in so danes njegovi nosilci.

Gradivo s pojasnili o zapisu

Ljubiteljski zapisovalci so besedila v narečju zapisali po posluhu, z običajnimi znaki slovenske abecede brez posebnih fonetičnih oz. prozodičnih označb, saj niso bili posebej filološko usposobljeni. Zato je razumljivo, da so zapisi dialektološko pomanjkljivi in nedosledni. Polglasnik je tako npr. v enem zapisu izpuščen, v drugem pa je zapisan z *e* (*Mžnarc/Mežnarc*), izglasni *-l* je zapisan na različne načine. Gradivo v prilogi je z izvirnikov prepisano v diplomatski transkripciji, torej brez redakcije (z izjemo pravopisnih napak, kot so velike začetnice in ločila).¹⁵ Varianta V4 je prepisana z zvočnega posnetka v enostavnem narečnem zapisu z znaki slovenske abecede (tudi za diftonge), dodanimi znaki za polglasnike ter razločevalnimi naglasi na mestih, kjer le-ti niso samoumevni ali enaki kot v slovenskem knjižnem jeziku. Za lažje razumevanje vsebine in pomena je v desnem stolpcu prevod v knjižni jezik.¹⁶

¹⁴ Hišna imena so bila pomembna zlasti v časih, ko še ni bilo zemljiških knjig. Ime se je držalo hiše in posestva, čeprav so se lastniki menjavali. Hišna imena so bila tudi osnova družinskih imen, imen naselij in vasi, zato so dragocen del kulturne dediščine, zgodovine kraja in naroda (Klinar et al. 2012: 13).

¹⁵ Ohranitev izvirnega zapisa bo morebiti koristil raziskovalcem npr. kako laično uho sliši posamezen (narečni) glas in kateri znak zapisovalec brez filološkega znanja po posluhu izbere za njegov zapis.

¹⁶ Prevod avtorica prispevka.

Varianta 1: zapisala Iva Kranjc – Žvanova okoli leta 1950, Trnovo ob Soči.

Kako so Trnovc uka lovil	Kako so Trnovci volka lovili
Banc je uka lovil gor u Klanc, Mohoru ga je znoru, Ščern ga je uloviu tu cvirn, Godec mu je zagodu, Kovač je pršu ts hiše kar brez hlač. Potem so ga peljali dou u Dolenj konc. Tomažu ga je stražu, Kafajdru pa je le fajdru, Trambau ga je zklau, Mžnarc je kri loviu tu štarc, Knezu ga je spezu, Kuhla ga je kuhu, Čurju ga je počuhu, Ndreja je prnesu no kišto veja, Lenc pa le par polenc, Jurju mo je podkurju, Fronc je dau lonc, Kolar pa plntar. Potem so ga delil: Bos je deu: mne t najlepš kos! Buča je deu: mne dajte pluča! Uac je deu: mne pa tazadnji dve tac.	Banc je lovili volka v Klanec, Mohorev ga je znorel (zmedel, zmešal), Ščern ga je ulovil v nit, Godec mu je zagodel, Kovač je prišel iz hiše kar brez hlač. Potem so volka peljali v Dolenji konec (vasi). Tomažev ga je stražil, Kafajdrov pa je le pohajal (op. v pomenu nič delal), Trambav ga je zaklal, Mežnarc je kri lovil v čeber, Knezov ga je stehtal, Kuhla ga je kuhal, Čurjev ga je ohladil, Andreja je prinesel zaboj vejevja, Lenc pa le nekaj polenc (majhnih polen), Jurjev mu je podkurjeval, Fronc je dal lonc, Kolar pa kuhalnico (za polento). Potem so ga delili: Bos je dejal: meni najlepši kos! Buča je dejal: meni dajte pljuča! Vac je dejal: meni pa zadnji dve taci.

Varianta 2: zapisal Franc Šuligoj, 23. 5. 1953, Trnovo ob Soči, objavljeno (Šuligoj 2012: 74–5).

Kako so v starih časih na Trnovem volka ubili in razdelili (zapisano po ljudski izmišljotini) Rekli so pri Luk, da gor v Klanc je uk, pripomnil je Spalada, da uk ljudi napada. Predlagal je Matije, naj se uka ubije. Nato pa je Blažicu ljudi na lov poklicu, rekel je Matiučk, kdor ne gre je riučk. Toncin je zgrabil za cempin, Blejžu je za ukom bejžu, Tomaž ga je zdražu, Žuanu ga je ranu, Trambau ga je zaklau. Mežnarc kri lovil je u štarc. Zakričal je Pulinu, srepi uk je že poginu ... Nato je prišel Rusc, uka zavil je v stari gusc. Banc ga vlekel je po Klanc, Kafajdru pa za njim je fajdru, Kranjc je prinesel kajnc, Knezu ga je zvezu, Uacu ga je pacu, Kovaču preobraču. Fronc ga »zbasu« je v lonc, Lenc je prinesel par polenc, Kuhali so ga skuhali. Nato pa je Petronu napravil sto porcjonu, prosil ga je Brih, naj dobijo vsak po »glih«. Bos dobil je velik kos, Bolgeter malo jeter,	Kako so v starih časih na Trnovem volka ubili in razdelili (zapisano po ljudski izmišljotini) Rekli so pri Luku, da v Klancu je volk, pripomnil je Spalada, da volk ljudi napada. Predlagal je Matije, naj se volka ubije. Nato je Blažicev ljudi na lov poklical, rekel je Matevč(e)k, kdor ne gre, je revček. Toncin je zgrabil za cepin, Blejžev je za volkom tekkel, Tomaž ga je razdražil, Žvanov ga je rasil, Tambav ga je zaklal. Mežnarc kri lovil je v čeber. Zakričal je Pulinov, grozni volk je že poginil ... Nato je prišel Rusc, volka je zavil v staro kombinežo. Banc ga je vlekel po Klancu, Kafajdrov pa je za njim pohajal (ni delal nič), Kranjc je prinesel vejnik (kratek srp za sekanje vej), Knezov ga je zvezal, Vacov ga je kvasil, Kovačev preobračal. Fronc ga je stlačil v lonc, Lenc je prinesel nekaj polenc, Kuhali so ga skuhali. Nato pa je Petronov napravil sto porcij, prosil ga je Brih, naj dobijo vsi enako. Bos dobil je velik kos, Bolgeter nekaj jeter,
--	---

Buča dobil je pljuča, Urbanic en par nožic, Kolar pa te drugi par. Kožo pa je kupil Pstinar, dal za njo je en goldinar ... Na koncu je povedal Ščern, da užitek je bil le mizern. Ker vgotovil je Godc, nikomu uk ni šel v želodec, zato pa tudi Čurju se pregrozno je razburju. Nato pa rekel je Mohora, da to velika je pokora, nazadnje pa Andreju se vsem lepo je smeju.	Buča dobil je pljuča, Urbanic¹⁷ en par nožic, Kolar pa drugi par. Kožo pa je kupil Pstinar, dal za njo je en goldinar. Na koncu je povedal Ščern, da je užitek bil le mizeren. Ker ugotovil je Godc, nikomur volk ni šel v želodec, zato pa tudi Čurjev se je zelo razburjal. Nato pa rekel je Mohora, da to velika je pokora, nazadnje je Andrejev se vsem lepo je smejal.
---	--

Varianta 3: Zapisala Klara Fon leta 1977/78, povedala Marica Fon (r. 1926), Trnovo ob Soči.

U starih cajth so imel Trnouc puhno ovc. Sevede tudi uki niso manjkal. Eno poletje se je priklatil eden posebno usneden uk. Edn dan je ulomu tu hlev in podušu adnajst uce. Kmet so se zbral in sklenil, da ga bodo sprabli na hladno. Drugi dan so vzel lopate in krampe in odšli gor u gmajno. Ni blo dugo, že so imel skopano tri metre globoko in pet metrov dugo jamo. Potem so jamo pokrili s trhlím vejem in gnilem listjem, na sredo pa so naštimel en lep kos mesa. Ni blo treba dugo čakati, že je pršu uk in skoču naglih tu jamo. Kmet so bli plena zelo vesel. Zbazal so uka tu štrike in ga ukleli dou u vas. Dol so mu pričo useh ljudi živmo snel kožo. Pošled so mo gor do kalen odrezal noge in ga spustil. Uk je en cajt letu in letu, pošled pa se je zvalju dau u grabn. Drugi uki so ga vidli, pa so se zelo ustrašli. Še tisto noč so odšli in se niso nikol več vrnili.	V starih časih so imeli prebivalci vasi Trnovo veliko ovac. Neko poletje se je priklatil eden še posebej požrešen volk. Nekega dne je vlomil v hlev in zadušil enajst ovc. Kmetje so se zbrali in sklenili, da ga bodo spravili na hladno (ga ubili). Naslednji dan so vzeli lopate in krampe ter odšli v gozd. Kmalu so v tla skopali tri metre globoko in pet metrov dolgo jamo. Jamo so pokrili s trhlími vejami in gnílim listjem, na sredino pa postavili lep kos mesa. Ni bilo treba dolgo čakati, že je prišel volk in skočil naravnost v jamo. Kmetje so bili plena zelo veseli. Zvezali so volka v vrvi in ga vlekli v vas. Tam so mu vpričo vseh ljudi živemu odrli kožo. Potem so mu do kolen odrezali noge in ga spustili. Volk je nekaj časa tekkel, potem pa se je skotalil v jarek. Drugi volkovi so to videli in se zelo ustrašili. Še isto noč so odšli in se niso nikoli več vrnili.
--	---

¹⁷ Infomatorji se ne spomnijo hišnega imena Urbanic, morda Breginc (možna napaka pri prepisu z rokopisa).

Varianta 4: zvočno posnela Lucija Šturm, 3. 8. 2023, povedala Martina Fon Leban (r. 1968), Trnovo ob Soči, (prepis s posnetka avtorica prispevka).

So djəl tem pr Luk, də gor nə Klanc je úk. Dodaŋ je Špəláda, də úk əldi nəpáda. Kránjc je uzieu kajnc, Lurín je uzieu ləmin, Banc ga je loviŋ gor po Klanc, Tromboŋ ga je zakloŋ, Məžnarc je loviŋ kri tu štarc, Wácu ga je pacu, tem pər Kúhəl so ga skuhəl. Buos je uzieu ən kuos, Rusc ga je uzeŋ tu gusc, Təməžin je uzieu en kuos tu bərtəšin. Búča je uzieu pljuča, Bulgiətər je djəŋ: »Dejte məne kuos jətər.« Pstinar je pərdaŋ hišo* zə n goldinər Ščiern je djəŋ, də dobičk je biŋ mizierən.	So rekli pri Luku, da v Klancu je volk. Dodal je Špalada, da volk ljudi napada. Kranjc je vzel srp, Lurin je vzel svetilko, Banc ga je lovil gor v Klanc. Trombov ga je zaklal. Mežnarc je lovil kri v čeber. Vacov ga je kvasil, Pri Kuhlu so ga skuhal. Bos je vzel en kos, Rusc ga je vzel v kombinežo, Tomažin je vzel en kos v predpasnik. Buča vzel je pljuča. Bulgeter je dejal: »Dajte meni kos jeter.« Pstinar je prodal hišo* za en goldinar Ščer je dejal, da dobiček je bil mizeren. *Najverjetneje lapsus; <i>prodal kožo</i>.
---	---

Zaključek s terminološkim predlogom

Zabavljice in zbadljivke, katerih glavna vsebinska značilnost je, da predstavniki ene skupine dražijo/ozmerjajo »Drugega«, npr. prebivalce sosednje vasi, so bile na Slovenskem že deležne raziskav, predvsem v zvezi z raziskovanjem stereotipov in pridobivanjem emskega¹⁸ vidika lokalne kulture (gl. Klobčar 2017: 241; Šrimpf Vendramin 2020). Posebna podvrsta tega žanra z imenovanji konkretnih posameznikov s hišnimi imeni še ni bila podvržena fokusirani analizi. Nekaj slovenskega gradiva je v članek vključil Hubert Bergmann (2016), ki po zgledu prejšnjih avtorjev tovrstna besedila imenuje *hišne litanije* (nemško Häuserlitaneien); glede na pomensko motiviranost besede *litanija* (skupinska molitvena prošnja) bi bilo za strokovno (nevtralno, denotativno) poimenovanje tega folklornega (pod)žanra treba najti primernejši izraz, npr. *hišnoimenske zbadljivke/zabavljice* ali splošno *hišnoimenke*. To poimenovanje bi zajemalo verzificirana besedila s hišnimi imeni, ne glede na to, ali gre zabavljice/zbadljivke ali katero drugo podvrsto verzificiranih besedil.

Glede na razširjenost in priljubljenost v Zgornjem Posočju (pa tudi drugod) bi bila ta vrsta besedil potrebna poglobljene interdisciplinarne raziskave, vključno z vprašanjem, ali se je njihova recepcija s časom spreminjala. Hišna imena so bogata zakladnica informacij o jeziku, njegovem razvoju in zemljepisnih različicah (narečjih), o ljudeh,

¹⁸ Emski vidik je v antropologiji (subjektivna) predstavitev kulture s stališča pripadnika te kulture (obširneje gl. v Ramšak 2002).

ki ta (narečni) jezik govorijo, ter o naravnem in družbenem okolju, v katerem so ta imena nastala in kjer se uporabljajo (Škofic 2021: 18).¹⁹

Danes, ko je nasilje nad živalmi (vsaj na papirju) nedopustno, je pričakovana (moralna) recepcija teh besedil drugačna od pretekle. Toda odziv ljudi na terenu je zelo različen, od zgražanja do navdušenja, pri čemer je morebiti odločilno to, da besedilo povečini dojemajo kot izmišljeno.²⁰ Populacija volkov se je po uvedbi zakonske zaščite²¹ opomogla in se v zadnjih letih iz obširnih gozdov Notranjske zopet širi v širši slovenski prostor. Tako so se tudi v Zgornjem Posočju in bližnji Gorenjski spet začeli pojavljati napadi na drobnico, volk pa ponovno vzbuja strah in pridobiva status osovražene živalske vrste. Njegova pojavnost se namreč v nekaterih medijih opisuje pod škandaloznimi naslovi in šokantnimi fotografijami (SV 3, 4, 5).²² To pa botruje pospešenemu nastajanju različnih zgodb, ki se širijo med ljudmi, in s tem postajajo del (nove) folklore. Na drugi strani stroka poskuša rejcem in širši javnosti dopovedati, da se je način kmetovanja v času odsotnosti volka v Alpah temeljito spremenil, tudi struktura rejcev (povprečna starost, velikost čred in glavni viri prihodka v gospodinjstvu). Zato je za iskanje načinov reje pašnih živali ob vrnitvi volka potreben tako individualni pristop (situacija se lahko od kmetije do kmetije precej razlikuje) kot tudi iskanje ustreznih načinov preprečevanja napadov na območju Alp (Velkavrh 2023 – SV 6).

Gotovo bo zanimivo spremljati, ali in kako bo nova realnost vplivala na razvoj starih folklorne besedil kot tudi na nastajanje novih folklorne pripovedi, povezanih z volkovi, ter njihovo recepcijo.

LITERATURA

- Hubert BERGMANN, 2016: Häuserlitaneien: Ein Phänomen an der Schnittstelle von Onomastik und Ethnologie. *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences Glasgow, 25–29 August 2014*. Ur: Carole Hough, Daria Izdebska. Glasgow: University of Glasgow. 89–103.
- Danijela BOJKOVSKI (ur.), 2014: *Slovenske avtohtone in tradicionalne pasme domačih živali*. Biotehniška fakulteta UL, Oddelek za zootehniko. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo in okolje RS.
- Bill ELLIS, 2003: *Aliens, Ghosts, and Cults: Legends We Live*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Janez DOLENC, 1992: *Zlati Bogatin*. Ljubljana: Kmečki glas.

¹⁹ Slovenski narečni mikrotoponimi (tudi hišna imena) so pomemben del nacionalne žive kulturne dediščine in so dobrodošel vir za različne humanistične, družbene in naravoslovne vede, kot tudi za nestrokovno javnost. Hišna imena oz. njihova raba so bila leta 2020 kot posebna enota vpisana tudi v nacionalni register nesnovne kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije (Škofic 2021: 18; SV2).

²⁰ Ustni viri.

²¹ Gl. Volkovi.si: https://www.volkovi.si/?page_id=39.

²² Npr. »Volkovi in šakali v Posočju v desetih dneh pokončali ducat ovc«, »Volk poklal več deset glav drobnice.«

- Marjetka GOLEŽ KAUČIČ, 2023: *Človek je najhujša zver: živali v folklori, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Barbara IVANČIČ KUTIN, 2007: *Slovar bovškega govora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Barbara IVANČIČ KUTIN, 2020: The student's archive of the Slavist, folklorist, and ethnologist Janez Dolenc. *Argentinian and Slovenian folk narrative archives. Archivos de narrativa folklórica argentina y eslovena*. Buenos Aires: Universidad Nacional de San Juan. Instituto de Investigaciones Lingüísticas y Filológicas "Dr. Manuel Alvar". 99–106.
- Barbara IVANČIČ KUTIN, 2022a: *Bovške pripovedi na licu mesta*. Bovec: Kulturno društvo Golobar.
- Barbara IVANČIČ KUTIN, 2022b: Paremiološko gradivo iz Zgornjega Posočja v dveh rokopisnih zbirkah. Elementi lokalnosti s poudarkom na kulturnospecifičnih folklornih obrazcih z lokalnimi antropnimi. *Slavistična revija* 70/3. 333–48.
- Klemen KLINAR, Jožica ŠKOFIC, Matej ŠEKLI, Martina PIKO-RUSTIJA, 2012: *Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen*. Projekt FLU-LED v okviru Operativnega programa Slovenija – Avstrija: Jesenice – Celovec: Razvojna agencija Zgornje Gorenjske.
- Marija KLOBČAR, 2017: Understanding parallel worlds: the mocking song about Kamnik burghers. *Parallel Worlds in Ballad and Folk Songs*. Ur. Arbnora Duski, Lumnije Kadriu. Priština: Instituti Albanologjik. 225–40.
- Vlasta Terezija KOMAC, 1995: *Čez Boko gre čeka*. Nova Gorica: Branko.
- Monika KROPEJ, 1995: *Pravljica in stvarnost. Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Milko MATIČETOV, 1973: *Zverinice iz Rezijske*. Trst, Gorica: Mladinska knjiga.
- Mirjam MENCEJ, 2017: »Verovanje« v zgodovini folkloristike. Konceptualizacija in terminologija. *Traditiones* 46/1–2. 55–68.
- Inga MIKLAČIČ BREZIGAR, 1996: *Občina Tolmin. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Mojca PERKON KOFOL, 2012: Zaključna beseda. *Franc Šuligoj – Kanalec in njegova ustvarjalnost*. Ur. Mojca Perkon Kofol. Levpa: Športno kulturno društvo Seniški Breg.
- Mojca RAMŠAK, 2002: Znanost med objektivnostjo in grožnjo subjektivnosti: vloga terenskih dnevnikov in empatije pri zapisovanju življenjskih zgod. *Traditiones* 31/2. 93–114.
- SSKJ2: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. www.fran.si (dostop 8. 8. 2023).
- Marija SAMEC, 2014: *So z vilicami pisali. Folklorne pripovedi iz občine Grosuplje in okolice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Glasovi 44).
- Vera SMOLE, 2022/23: *Vrste zapisa govornega jezika. Del vsebin za predmet Socialne zvrsti slovenskega jezika*. Ljubljana: FF UL.
- Marija STANONIK, 1999: *Slovenska slovstvena folklorika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jožica ŠKOFIC, 2021: Narečna poimenovanja za kmečke posestnike kot motivacija hišnih imen na Gorenjskem. *Gwary Džiš* 14. 17–34.

Katarina ŠRIMPF VENDRAMIN, 2020: Medanc Podklanc je figo zagledal, je mislil, da je žganc. Oblike, vsebina in funkcija medkrajevnega zbadanja na Slovenskem. *Glasnik SED* 59/2. 92–102.

Franč ŠULIGOJ, 2012: *Franč Šuligoj – Kanalec in njegova ustvarjalnost*. Levpa: Športno kulturno društvo Seniški Breg.

VIRI GRADIVA (V1–V4)

Varianta 1. Zapisala Iva Kranjc – Žvanova okoli leta 1950, Trnovo ob Soči, rokopis leta 2014 prepisala Dana Ivančič. Tipkopis hrani arhiv ISN ZRC SAZU (arhiv Barbare Ivančič Kutin).

Varianta 2. Zapisal Franc Šuligoj, 23. 5. 1953, Trnovo ob Soči, objavljeno (Šuligoj 2012: 74–5).

Varianta 3. Zapisala Klara Fon, leta 1977/78, povedala Marica Fon (r. 1926 – u. 2022), rokopis, DAJD – Dijaški arhiv Janeza Dolenca Arhiv, mapa Čezsoča Trenta. Hrani ISN, ZRC SAZU.

Varianta 4. Zvočno posnela Lucija Šturm, 3. 8. 2023, povedala Martina Fon Leban (r. 1968), Trnovo ob Soči. Zvočni posnetek hrani ISN ZRC SAZU (Arhiv Barbare Ivančič Kutin).

USTNI VIRI (UV)

Starost informatorjev je od 40 do 80 let.

Vida Komac, Trnovo

Primož Komac, Trnovo

Martina Fon Leban, Trnovo

Klara Fon, Trnovo

Marica Fon, Trnovo

Marija Komac, Trnovo

Matejka Šturm, Trnovo

Lucija Šturm, Bovec

Ankica Mikolič Mav, Trnovo

Marica Kranjc, Kobarid

SPLETNI VIRI (SV)

SV1, Projekt SloWolf. Varstvo in spremljanje varstvenega statusa populacije volka (*Canis lupus*) v Sloveniji (2010-2013) – SloWolf : <https://www.volkovi.si/?lang=sl>

SV2, Register nesnovne dediščine: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/NESNOVNA/RNSD_SI/Rzd-02_00086.pdf

SV3, STA: Volkovi in šakali v Posočju v desetih dneh pokončali ducat ovc. *Dnevnik*, 25.5. 2023: <https://www.dnevnik.si/1043024606/kronika/volkovi-in-sakali-v-posocju-v-desetih-dneh-pokoncali-ducate-ovc>

SV4, K. M. STA: Na pašniku v Solčavi volk poklal več deset glav drobnice [Wolf slaughters several dozen livestock in a pasture in Solčava]. *Siol.net. Novice*, 4. 7. 2023: <https://siol.net/novice/slovenija/na-pasniku-v-solcavi-volk-poklal-vec-deset-glav-drobnice-610556>

SV5, Tomica Šuljič: Žalosten pogled: volk poklal več deset glav drobnice. Občina Solčava že dala vlogo za izredni odstrel. *Slovenske novice*, 5. 7. 2023: <https://www.slovenskenovice.si/kronika/doma/zalosten-pogled-volk-poklal-vec-deset-glav-drobnice/>

SV6, Velkavrh Manca: Srečanje Volk na Gorenjskem v Zgornjih Gorjah: <https://www.volkovi.si/?p=1862>

SV7, Collection of Slovenian paremiological units Pregovori 1.0, ed. Babič Saša et. al.: <https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1455>

SUMMARY

The article deals with 4 variants (V1-V4) of a folklore text: three in verses (mocking rhymes) and one in prose (legend) about the collective revenge of villagers against a wolf that attacked their sheep or them. The first three variants were recorded between 1950 and 1978, and the newest in August 2023, all of them in the village of Trnovo ob Soči. The genre-content, stylistic and linguistic features of all four dialect versions of the text are presented.

What all four texts have in common is that the villagers take collective action to pursue (disable) the wolf. The atrocities against the captured (alive/dead) wolf are ruthless and described in detail. The verse variants describe first the hunting and killing of the wolf, then the cooking and sharing of the prey, with each individual step or action involving a different villager, who is named by a house name. Because of its explicitly mocking verses, it is accepted by the narrators and the addressees as humorous, and entertaining, while the content is perceived as fictional. The prose variant describes the torture of a wolf, without naming the individuals: wolf is dragged all day tied in ropes, his skin is cut off at the living flesh, his legs are chopped off at the knee, and then he is chased off into the woods as an example to the other wolves to be taught a lesson to them. Since it is in the genre of a folk legend—i.e. the story is (potentially) true—it is to be expected that a text with brutal content would evoke discomfort and disgust in our times: a captured wolf is horribly tortured. Today, when violence against animals is (at least on paper) intolerable, the expected (moral) reception of these texts is different from that of the past. But the reactions of people asked in the field varies widely, from disgust to enthusiasm, with perhaps the most important factor being that the text is mostly perceived as fictional.

The versified variants have a simple dramatic structure (introduction, core, conclusion), as indicated by the stanzas. V2 was written by an amateur poet who divided the text into stanzas according to the logic of the content, so this variant is a little more finished. The form of each

verse is simple and is repeated throughout the text. In most cases, the verse begins with a house name, which is then followed by a rhyme. Listing house names is the most prominent stylistic element in the versified versions; rhymes are attached to these names to create a story in verse. In all three variants, there are therefore 38 different pet names.

The mention of house names has an impact on the effectiveness of verbal transmission from generation to generation: through house names, each generation is in some way personally connected to the text: the process of transmission is still active among the people of Trnovo. Field research established that the older generation tells/recites the story to their children, nephews, and grandchildren, as well as to visitors (tourists) and pupils of the Kobarid Primary School.

The terminological question of the naming of this particular folklore (sub)genre of mocking rhymes has also been raised. There are various names for such rhymes in literature: neighborhood rhyme, village litany, town litany or house litany. Given the semantic motivation of the word litany (group prayer request), a more appropriate term would have to be found for the professional (neutral, denotative) naming of this folklore (sub)genre. In Slovene, I suggest »hišnoimenske rime«, or »hišnoimenske zbadljivke« or, more generally, »hišnoimenke«.

The wolf population has recovered since the implementation of legal protection and in recent years has been expanding again from the vast forests of Notranjska into the wider Slovenian area. Attacks on small livestock have also again started to occur in the region of the upper Soča River Valley region and the nearby Gorenjska region, and the wolf is again unwelcome and hated animal. Its presence is described in some media under scandalous titles and shocking photographs. This has the effect of creating different stories that spread among the people and thus become part of the (new) folklore. It will be interesting to see whether and how the new reality will influence the development of old folklore texts as well as the creation of new folklore narratives related to wolves and their reception.

Variant 1: documented approx. 1950 by Iva Kranjc. House names are in bold, the meaning of the name (if translatable) is in parentheses. In the original, rhymes are appended to house names (marked in bold).

Banc was chasing a wolf in Klanec (uphill),

Mohorev drove him mad,

Ščern was hunting him in the thread.

Godc (the musician) played for him.

Kovač (the smith) came out of the house without pants on.

Then the wolf was taken to the Lower End of the village.

Tomažev was guarding him,

Kafajdrov just walk around (he did nothing).

Trambav slaughtered him,

Mežnarc caught the blood in a bowl (wooden one for water),

Knezov (the prince) weighed him,

Kuhla (the cook) cooked him,

Čurjev cooled him,

Andrej brought a box of branches,

Lenc (the lazy one) just a few small logs,

Jurjev kept the fire going,

Fronc gave the pot,

Kolar (the chariot repairman) the stirring spoon.

Then they shared him (the wolf):

Bos (barefooted) said: To me the best piece!

Buča (pumpkin) said: Give me the lungs.

Vac said: Give me the last two paws.